

Překládání

O překládání lze říci, že je disciplínou na pomezí vědy a umění. Teorie překladu se rozvíjela postupně od poloviny minulého století. Překládání je považováno za intelektuální činnost praktickou, a proto mu po dlouhou dobu nebyl věnován kromě empirických studií větší prostor v rovině teoretické. První pokusy definovat překladatelské problémy nalézáme již u starých Římanů, například u Cicerona, Quintiliána, ale také již v úvahách Jana Husa o překládání biblických textů. Z empirie vycházely také práce sv. Jeronýma,¹ nebo později J. W. Goetha.

Teprve v minulém století vznikla samostatná vědecká disciplína, tzv. teorie překladu čili translologie. Tuto obecnou teorii překladu pak můžeme rozdělit na dvě základní vývojové linie, lingvistickou a literárněvědnou. Názory na translologii se stále vyvíjely a vyvíjí, ovšem v jejím dnešním moderním pojetí se stále zřetelněji ukazuje tendence k interdisciplinárnosti tohoto oboru. Kromě lingvistické a literárněvědné metodologie do ní zasahují také přístup komunikativní či sémiotický. Souvisí rovněž s dalšími humanitními oblastmi, například psychologií, sociologií, kulturní antropologií či filosofií, přijímá také impulzy z matematických věd (například informatika aj.).

Překladatelská teorie je také zatížena tezí o nepřeložitelnosti. Z historického hlediska byla zřejmě podmíněna tabuizováním samotných písmen a slov, příkladem může být odmítavý postoj církve k překladům biblických textů.

Lingvistická koncepce

Lingvistická teorie se zabývá zkoumáním dvou jazykových systémů, jejichž znalost je prvním předpokladem překladatelské práce, a překladatelskými transformacemi. Lingvistickému principu bývá někdy vytýkáno, že nepřihlíží dostatečně k tvůrčí povaze překládání, tedy k jeho umělecké složce. Práce překladatele z lingvistického pohledu spočívá v tom, že pro určitou lexikální jednotku výchozího textu hledá ekvivalent pro překlad.

Literárněvědná koncepce

Překlad můžeme zkoumat ve třech rovinách. Jednak jako činnost (překládání), podruhé jako výsledek (text) a konečně jako prostředek komunikace (mezijazykové, mezikulturní). Předmětem literárněvědného přístupu je působení díla v prostředí, volba interpretačního stanoviska a uchopení uměleckých rovin díla a jeho funkce.

U nás se k tomuto chápání blížil Jiří Levý, jeden z nejvýznamnějších českých teoretiků překladu. S jeho dědictvím se vyrovnávají dodnes prakticky všichni teoretikové.

Ve své práci *Umění překladu* Levý při rozboru umělecké problematiky vychází z praktických zkušeností, které nabývají normativního charakteru. Hovoří obecně o tzv. překladatelském triviu (eventuálně kvadriviu), kdy *překladatel má znát 1. jazyk, ze kterého překládá, 2. jazyk, do kterého překládá, 3. věcný obsah překládaného textu (tj. dobové a*

¹ Sv. Jeroným, autor překladu bible do lidové latiny, tzv. Vulgaty, se stal patronem překladatelů.

místní realie, různé zvláštnosti autorovy, příp. příslušný obor u odborné literatury). Kvadrivium je potom rozšířeno o nutnost překladu působit jako umělecké dílo.

Překlad jako dílo je umělecká reprodukce, jako proces je původní tvoření, překlad jako umělecký druh je pomezí případ na rozhraní mezi uměním reprodukčním a původně tvůrčím. To však platí pro překlad v ideálním případě. Častěji se ovšem překladatelé dopouštějí chyb, během překládání jsou netvůrčí a pasivně reprodukční, výsledné dílo je pak v rozporu s požadavkem věrnosti a je narušena jeho hodnota.

Překladatel tedy vyhledává ekvivalenty, ovšem stále má na zřeteli srozumitelnost pro čtenáře a snaží se text přizpůsobit:

- 1. je jasné mně, čtenáři bude patrně rovněž jasné;*
- 2. je jasné mně, ale čtenáři nemusí být známo, nebude mu jasné;*
- 3. není jasné mně, tím spíš nebude jasné ani čtenáři; je třeba zexplicitnit, doplnit, precizovat.*

Překlad volný a věrný

Věrný překlad se upíná na momenty zvláštní. Proto připouští jen výměnu jazykového materiálu a ostatní prvky směřující k jedinečnosti zachovává jako součást koloritu, často na úkor srozumitelnosti, tj. na úkor obecného významu. Volný překlad klade důraz na obecné. Zachovává obecný obsah a formu a zavádí substituci do celé oblasti zvláštního: za národní a dobovou specifičnost originálu dosazuje národní a dobovou specifičnost oblasti, do níž se překlad uvádí, proto ve svém extrému vede k lokalizaci a k aktualizaci.

Stručné dějiny srbsko-českých literárních překladů

Prvním překladem z jihoslovanského prostředí, ač nikoli z jihoslovanských jazyků, jsou v prostředí českém zřejmě memoáry Konstantina Mihailoviće z Ostrovice,² které vyšly pod českým názvem jako *Janičářovy vzpomínky aneb kronika turecká roku 1565*. Originál rukopisu se nedochoval, existují pouze pozdější opisy české a polské. Český překlad tak pravděpodobně vznikl na základě polské varianty.

Historií překladu ze srbocharvátštiny se zabýval podrobně především Ivan Dorovský, který vydal o vzájemných kulturních vztazích česko-jihoslovanských řadu publikací. Dorovský považuje za jedno z nejvýznamnějších období dobu národního obrození, pro kterou je charakteristické, že překlady spoluvytváří vznikající národní literatury. Ve slovanském prostředí se tak obrozenečtí autoři obraceli k tématům obecně slovanským, či všeslovanským, a zejména k lidové slovesnosti. Napříč slovanským prostorem literáti sbírali ústní lidovou tvorbu a vydávali své sbírky. Například Václav Hanka krátce po vydání *Male prstonarodne slaveno-srbske pesnarice* Vukem Stefanovićem Karadžićem v roce 1814 apeluje ve své recenzi na české vlastence, aby také sbírali české lidové písně. Václav Hanka také přeložil osm Vukových lidových písní, stejně tak jej překládal František Ladislav Čelakovský. Přátelské i vědecké styky s Karadžićem udržoval i Šafařík.

² Konstantin Mihailović z Ostrovice byl v 15. století srbský janičář. Při obraně pevnosti Zvečaj byl zajat uherskými silami a později se z Uher dostává do Polska, kde sepisuje své vzpomínky a podává přehled tureckých zvyků. Chtěl upozornit na sílící tlak Osmanů a vyzvat středoevropské panovníky, aby byli jednotní v boji proti nim.

K dalším významným překladatelům zpočátku především lidové epiky, později však i dalších žánrů jihoslovanských literatur, patřili například Karel Jaromír Erben, Siegfried Kapper, Josef Holeček, František Doucha, malíř Ludvík Kuba, Jan Hudec, Josef Kouble a mnozí další. Od poloviny 19. století se česká a slovenská veřejnost o dění na slovanském jihu dozvíдалa z reportáží, povídek, básní aj. svých etnografů, cestovatelů, malířů, spisovatelů. Výrazně kladný vztah české veřejnosti k Jihoslovanům měla česká veřejnost zejména v 70. letech 19. století – v letech Velké východní krize, a v období tzv. balkánských válek 1912 – 1913. Ve 20. století se překládání ze srbské literatury soustavně věnovalo a věnuje několik osobností. K nejpłodnějším překladatelům patřil Otto František Babler, dále básník František Halas, Oton Berkopec, překladatel Jaroslav Závada a básník Vilém Závada. Významnými překladateli se stali Dušan Karpatský, Milada Nedvědová nebo Irena Wenigová.

V průběhu celého 20. století vznikaly na našem území četné antologie poezie, výběry básní, ukázky jihoslovanské prózy a poezie vycházely časopisecky.

V 19. a 20. století i na prahu století nového ovlivnila překládání mimo jiné i skutečnost, že srbská literatura připadala v historickém vývoji několika státním celkům: samostatnému srbskému státu, od roku 1918 Království SHS (později Království Jugoslávie), poválečné mnohonárodnostní Titově Jugoslávii, srbsko-černohorské federaci s různými názvy a konečně opět samostatnému Srbsku.

O překladatelské praxi z jihoslovanských literatur v meziválečném období Dorovský říká, že *měla individuální charakter i přesto, že v lednu 1930 oficiálně vstoupila v platnost Deklarace o školských a kulturních stycích československé republiky s Královstvím Jugoslávie*. Překládání jugoslávské literatury bylo ve 20. století, zejména pak v jeho druhé polovině, navíc ovlivněno také politicko-kulturními faktory. V prvních třech poválečných letech bylo překladatelství z jugoslávských literatur na vzestupu, v dalších čtyřech letech došlo v překládání ke stagnaci. Později se začal stav překladatelství z jugoslávských literatur zlepšovat, po roce 1956, kdy došlo k normalizaci politických, hospodářských a kulturních styků, se v Československu rozvíjí dynamicky. V roce 1961 získal Nobelovu cenu za literaturu Ivo Andrić, čímž byl zájem o jugoslávskou, respektive srbskou literaturu dále posílen. K nejpřekládanějším autorům, kteří ve svém díle reflektují zejména válečné události či historii země, ve 20. století patřili v českém prostředí srbští autoři Branislav Nušić, Stevan Jakovljević, Dragiša Vasić, Miodrag Bulatović, Branko Ćopić, Dobrica Ćosić nebo Mihailo Lalić.

Irena Wenigová ve svém příspěvku pro časopis *Mostovi* potvrzuje, že jak překladatelé, tak vydavatelé v tehdejší Československu měli velký zájem na překládání srbské literární tvorby. Zároveň upozorňuje, že do roku 1989 nebylo zcela možné vydávat všechny autory a jako příklad uvádí tvorbu prozaika Danila Kiše. *Dok u svetu Danilo Kiš pripada najcenjenijim i najviše prevođenim autorima, na češkom jeziku izašle su do sada samo dve njegove knjige*. Byly to knihy *Rani jadi* v překladu Jiřího Fiedlera *Ze sametového alba* (Odeon, Praha 1974) a v exilu vyšla *Grobница za Borisa Davidoviča* v překladu Drahomíry Novotné jako *Hrobka pro Borise Davidoviče* (Index, Köln 1988). V Odeonu také připravovali výbor z díla Danila Kiše, který vyšel v nakladatelství Mladá fronta roku 1995 jako *Hrobka pro Borise Davidoviče* a *Encyklopedie mrtvých* v překladu Milady Nedvědové a Dušana Karpatského. Knihu *Bašta, pepeo* do češtiny přeložil jako *Zahrada, popel* Dušan Karpatský. Po roce 1990 došlo přechodně ke stagnaci překladové produkce ze srbské literatury, což souviselo s politikou.